

Teine arenguperiood 1970–1987

TELEVISIOON NÕUKOGULIKES RAAMIDES

Televisiooni arenguetapid II arenguperioodil:

- 1970–1975 tootmisorganisatsiooni loomine
- 1975–1980 toimetustelevisiooni kehtestamine
- 1980–1987 nõukoguliku televisiooni lõppfaas

1970. aastatel tugevnes ühiskonnas poliitilis-administratiivne kontroll ja parteibürokraatia. Süvenes majanduslik depressioon ja administratiivne käsumajandus, esile kerkis neostalinistlik kultuurikäsitlus ja kontseptsioon „nõukogude rahvast”. NSV Liit stagneerus. 1970. aastate lõpust aktiveerus Eestis venestamisprotsess, algas muulaste sisseränne. Ühiskond sulgus üha enam. Kultuurielus tõmmati koomale lubatu piire ning tõhustati tsensuuri ja toimetuskontrolli. Süsteemi tseremoniaalsus, vastuolulisus ja võõrandumine aina kasvas. Levis kahepalgeline ellusuhtumine. 1980. aastatel oli nõukogude korra kriis juba sügav.

Ideoloogilise surve all kaugenes nõukogude ajakirjandus tegelike ühiskonnaprotsesside kajastamisest ja reaalse elu sisust. 1970. aastatel revideerisid Eesti ajakirjandust sagedased Moskva komisjonid. Hakati piirama sõnavabadust, varjama tegelikku olukorda, kehtestama tabuteemasid. Televisioonis muutus süsteemiks nomenklatuur-temaatiline planeerimine, saadete tsenseerimine, viseerimine ja mitmeastmeline toimetuskontroll. Programm ideologiseerus, tegevuse tingimuseks sai „vigade” vältimine. Kontrolli hõlbustas salvestuste mahu kasv ja eetrieelsed läbivaatused. Tõsi, mittepoliitilistes programmivaldkondades oli tegevusvabadus suurem. Kuigi enesetsensuur toimetustes oli tugev, õppisid ajakirjanikud lubatava piiril käima, teatud keeldusid ignoreerima, tsensoreid tüssama, konteksti ära kasutama.

AASTAD 1970–1975: TOOTMISORGANISATSIOONI LOOMINE

Perioodi raamid

Alguse tähised. Eesti ringhäälingu staatust ja alluvust muudeti – ENSV Riikliku Raadio ja Televisiooni Komitee tegevus lõpetati, 27. juulil 1970 moodustati selle asemel **liidulis-vabariiklik komitee**. ETV programmi, Eesti telesüsteemi ja ETVd vaadeldi edaspidi osana NSVL telesüsteemist. Parteilise ja ideoloogilise kontrolli tugevnemise märgiks oli järjekordne EKP KK otsus ETV kohta (28. apr 1970). Televisiooni süüdisitati nõrgas ideoloogilises suunitluses, apoliitilisuses ja

subjektivismis. Ideoloogilise tähelepanu ja pinge lisallikaks sai uue võimsa saatja käikuminek Soomes (1971), mis tegi võimalikuks Yleisradio teleprogrammide jälgimise Põhja-Eestis. Algas üleminek uute tootmistingimuste ja ideoloogiliste nõudmiste keskkonda. Ühelt poolt jätkusid veel 1960. aastate teise poole tõusuaastate protsessid, teisalt hakkasid televisiooni tegevust piirama välised asjaolud ja poliitilise kliima muutumine.

Lõpu tähised. Üleminek plaanipärasele tootmisorganisatsioonile, ideoloogiliselt tasalülitatud, parteipoliitiliste nõuetega kohandunud ja mugandunud teleorganisatsiooniks oli üldjoontes teostunud. Perioodi lõppu tähistavad ka mitmed tehnilis-tehnoloogilised otsused, millest ei puudunud ka sisulised suunised: NSVL MN määrus „Televisiooni arengust ENSVs” (21. juuni 1974) ja sellele järgnenud Eesti NSV MN määrus ETV kohta „Televisiooni materiaal-tehnilise baasi edasiarendamiseks ning telesaadete kvaliteetse vastuvõtu tagamiseks ja ideelis-kunstilise taseme tõstmiseks” (17. sept 1974).

Organisatsiooni struktuur ja juhtimine

Oli loogiline, et uue perioodi alates jõudis lõpule ka Leopold Piibu 17 aastat kestnud elutöö ETV loomisel. Uus periood tõi EKP ideoloogiasekretäriks Vaino Väljase (1971–1980), tema „meeskonnas” sai ETV juhiks noorema põlve ideoloogiatöötaja **Raimund Penu** (30. dets 1971), kes pandi kahe ja poole aasta pärast, Endel Jaanimäe surma järel juhtima Teleraadiokomiteed (9. apr 1974).

Algas ETV struktuurne teisenemine valdavalt loomeisiksuste initsiatiivile toetunud organisatsioonist tootmisorganisatsiooniks. Sellega üheaegselt **tugevnes parteiline ja ideoloogiline kontroll ja karmistus tsensuur**. Neid muutusi võis alates 27. juulist 1970 liidulisvabariiklikuks muutunud ENSV Ministrite Nõukogu Raadio ja Televisiooni Komitees (nn tele-raadiokomitees, mille tegevus kestis järjepanu 20 aastat) jälgida kolmel erineval tasandil.

■ Esiteks ilmnis see kasvanud programmimahu ja -loome põhjalikumal administreerimises, mis algas juba 1960. aastate lõpus, mil loodi ETV direktori asetäitjate ametikohad programmi ja filmitootmise alal. Protsess viis loogiliselt seniste programmi tootmise ja juhtimise vormidelt (programmi peatoimetuse, sekretariaat, koordineerimiskeskus) **programmi direktiooni** moodustamiseni (1. juuni 1971). Esimeseks programmidirektoriks sai Paul Jürjo (14. juuni 1971). Teleraadiokomitee minekuga liidulisse alluvusse kinnitas ENSV MN Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riikliku Televisiooni ja Raadio Komitee uue **põhimääruse**¹² (13. sept 1971), seejärel kehtestati ka teleorganisatsiooni **uus struktuur** (vt tabel 7)¹³.

Muutus ka televisiooni arvukate kollegiaalsete organite iseloom – seni pigem loomingulistele ja kunstilistele küsimustele keskendunud kolleegium (22. okt 1968), 95liikmeline nõukogu (12. dets 1968) ja kolleegiumi juures tegutsenud kunstiküsimuste ühiskondlik nõukogu (16. apr 1969) asendati valdavalt administratiivsete funktsioonidega ETV nõukoguga (23. juuni 1971). Kehtestati toimetuste põhimäärused ja kutsealade töökirjad, rakendati kvalifikatsioonikomisjon. Domineerivalt loomingulisi prioriteete väärtustava režii eneseteadvust piirati oluliselt. Moodustati küll ETV režissööride nõukogu, kuid olulist rolli televisiooni juhtimisel see ei etendanud.

■ Teine oluline protsess oli TV tehnilise teenistuse struktuurne teisenemine ja lõplik iseseisvumine. Ise-majandava ETV Tehnilise Keskuse loomisega eelmise perioodi lõpul (29. apr 1969) oli alanud loomingulise ja tehnilise poole erihuvide tekkimine. ETV Tehniline Keskus kasvas õige pea üle **Tele-Raadiokomitee Tehniliseks Keskuseks** (1. okt 1972), mis etendas edaspidi üha suuremat rolli televisiooni muutmises plaani alusel tegutsevaks tootmis-tehniliseks organisatsiooniks.

■ Kolmandaks tugevnes 1970. aastatel üldine **ideoloogiline surve ajakirjandusele**. „...NLKP otsustega ajakirjanduse kohta hakati kujundama selget normatiivset raami, mille rõhutamist nõuti saatepealkirjades ning tsitaatidena saadetes. 1970. aastatel laienes üldsõnalise ja ülespuhutud propagandistliku retoorika kasutus, suurenes kanoniseeritus, tugevnes kontroll ajakirjanduse üle. Eesti Raadios lõpetati otsesaated, piirati kasutatavaid žanre jm.” (Lõhmus & Vihalemm 2004:102)¹¹

Ajakirjandusliku tegevuse parteilise raamistamise näitena võib sellest ajast tuua väljavõtte ENSV MN Riikliku Televisiooni ja Raadio Komitee käskkirjast nr. 135-TV 26. aug 1970 „Eesti Televisiooni koosseisuliste teleajakirjanike isiksuse autoriteedi ja kaadris esinemise kultuuri tasemest ning selle tõstmise abinõudest”: „Eesti Televisiooni kolleegium peab televisioonilase ideoloogilise töö ülitähtsaks faktoriks professionaalse teleajakirjaniku isiksuse autoriteeti, mis üldreeglina põhneb kirglikul ideelisusel, vabal ja oskuslikul orienteerumisel partei poliitikas, sügaval ühiskondlik-poliitilisel ja teoreetilisel silmaringil, professionaalsel suutlikkusel, spetsialiseeritava ala põhjalikul tundmisel, pedagoogika, psühholoogia, sotsioloogia, loogika ja teležurnalistika

seaduspärasuste ja meetodiliste aluste meisterlikul rakendamisel ning kõrgetel inimliku intelligentsi omadustel, mis kõik koosvõetult moodustavad esinemiskultuuri – selle kõige tähtsama, mille omamiseta pole võimalik olla meisterlik agitaator, meisterlik propagandist ja meisterlik organisaator.”¹⁰

Partei ideoloogiline kontroll televisiooni juhtimise üle oli perioodi lõpuks sisuliselt kehtestatud. Ka oli loodud järgnevate aastate tootmiskeskse toimetustelevisiooni jaoks vajalik organisatsiooniline ja tehniline infrastruktuur ETVs.

Tehniline areng

Intensiivne **üleminek värvitelevisioonile** käivitus ENSV MN määrusega värvitelevisiooni tehnilise baasi arendamisest aastatel 1971–1975 (10. nov 1971). ETV oma värvisaade oli esimest korda eetris 30. dets 1972, kolmanda stuudiona NSV Liidus Moskva ja Leningradi järel (ETV programmi täielik üleminek värvitelevisioonile kestis kümme aastat, kuni 1981. a lõpuni, kui kõik ETV saated toodeti värvilisena). Juurutati värvivideomagnetofonid (Elektron 2; 1972), tehti esimene oma toodetud värvifilm (1973), tööd alustas värvistuudio (1973) ja värviülekandejaam (1974).

Arenes videosalvestus- ja videomontaažitehnika, salvestamine elektroonilisest märgist jätkamisega e montaažirežiimis võeti laiemalt kasutusele (Kadr 3 19. dets 1973, Kadr 3P 26. dets 1974). 1972. a jooksul muutus tegijasõbralikumaks ka kitsasfilmitehnoloogia – negatiivfilmi asemel (mis „pöörati” positiivkujutiseks teletraktis) hakati kasutama positiivfilmi, esialgu mustvalget ja seejärel ka värvilist (1973). Tartu stuudio majja ehitati ja sisustati kaasaegne telestuudio (esimene saade väljastati 12. dets 1972).

Telemaastik

Eestis kanti üle KTV ja Leningradi TV saateid. KTV programmi levi suurendati järjepidevalt. Vaatamata sellele tugevnes Moskva surve vabariikides üleliidulisele kanalile levieeliste loomiseks – kohalike stuudiotega tegeleva NSVL Teleraadiokomitee peavalitsuse ülema kirjas (23. veebr 1973) juhiti tungivald tähelepanu

sellele, et KTV programmi tuleb Eestis edastada kõige võimsamate saatjatega. Seda korraldust Eestis siiski ignoreeriti.

Väga oluline muutus telemaastikul toimus alates 1971. a augustist, mil läks käiku uus võimas Yleisradio saatja Helsingis (masti kõrgus 350 m, saatja võimsus 60 kW). **YLE programm** sai nähtavaks ligi kolmandikule Eesti auditooriumist. Ideoloogilises ja kontra-propagandistlikus mõttes lõi see nõukogude võimorganite jaoks uue ja pideva häireallika.¹⁸

1970. a omandatud liidulis-vabariikliku teleorganisatsiooni staatus andis ETV saatemahu üldnäitajate kehtestamise keskvoimu kätte. Ligi paarikümne järgneva aasta jooksul hoiti programminäitajaid range limiidi piires: keskmiselt 12,5 t saateid päevas, sellest KTV saateid 4,5 t. Alluvussuhete muutmisega **seiskus** Eesti kohaliku **teleprogrammi mahu kasv** 15 aastaks, 1970–1985 oli see plaaniliselt keskmiselt 8 tundi päevas, sellest omatoodangut 3 tundi päevas. Eesti saadete osakaal eetris vähenes järk-järgult sedamööda, kuidas kasvas üleliiduliste programmide arv ja transleerimise maht.

Eestis arenes neil aastail aktiivseks programmitootjaks büroo **Eesti Reklaamfilm** (ERF). ETV ja ERF sõlmisid koostöölepingu 23. veebr 1971, algasid ERFi edukad sarjad „**Vaata kööki**” (1971–92) ja „**Reklaamiklubi**” (1972–92), millest viimane oli üks nõukogude perioodi populaarsemaid telesaateid. „Reklaamiklubi” jt ERFi saadete autorid ja toimetajad olid aastate jooksul Tiiu Simm, Mati Eliste, Peedu Ojamaa, Reeli Saluveer, Kustas Kikerpuu, Kaisa Kikerpuu, Öie Heinmaa, Aime Taevere, Maria Raud, Vivian Vulp, Rein Karemäe, Mai Mikiver, Elle Kõöp ja Deanna Heriö. ERFi 1972. a saates „A.B.Ly sou” sündis ansambel „Kukerpillid”.

Programm

Vaatamata sellele, et ETV kandis iga päev suures mahus üle KTV saateid, lülitati alates 1. jaan 1971 kohustuslikus korras ETV programmi ka KTV informatsiooni-saade „**Vremja**” (viimast korda oli „Vremja” ETV eetris 30. dets 1989).

Televisiooni „noorpõlv” oli lõppenud, teletöö oli muutunud professioniks. Spontaanse loomingualse aktiivsuse asemele astus valdavalt plaanipärane tootmine. Algas nn **tootmisperiood**, kus saatemaht allutati

samm-sammult rangele planeerimisele, arvestusele ja liimitidele. Videosalvestuse laiema kasutuselevõtuga muutus tootmistehnoloogia, saatekava koostamine, saadete tootmise, eetriteelse kontrolli ja eetrisseandmise võimalused. **Videosalvestused** asendasid üha enam otsesaateid.

Saadete sisu aspektist oli see uue perioodi algus, mida iseloomustasid poliitiline pragmatism, kuulekas ignorants ja passiivne vastupanu. Kontroll programmi üle karmistus, stsenaariumi kinnitamisele lisandus saate läbivaatus. Ent samas õppisid ajakirjanikud ja režissöörid ära kasutama väiksemaidki võimalusi tsensuuri eirata. Kuigi kogu töö rääkimine polnud võimalik, valet enamasti välditi. Sõnumi edastamiseks kasutati kontekstis peituvaid võimalusi, oluline tähendus peideti ridade vahele. Küllaltki sageli see ka õnnestus, tsensuritelgi olid omad inimlikud nõrkused.

Samas kujunesid nõukoguliku televisiooni tingimustes välja paljud televisiooni organisatsioonilised ja tootmistehnilised põhimõtted ja professionaalne kaader. Arendati edasi eelnevatel aastatel loodud žanritehnikaid. Palju sellest, mida löid eelmise perioodi meistrid,

sai omaseks järgmise põlvkonna tippudele ja reategija-telegi. Nõukogude televisiooni ideoloogiliselt kitsenevates raamidest arendati välja eestikeelse teleprogrammi terviklik struktuur. ETV programm muutus plaanipäraselt toodetavaks ja temaatiliselt kontrollitud, **valdkonna-põhiseks sarjastatud toimetusteleviiooniks**.

Publitsistlik ja teravalt probleemikeskne tege-likkusekäsitlus taandus, seda asendasid valdkondlikud ja temaatilised sarisaated, mis loodi n-ö kindla peale ja jäid eetrisse aastakümneteks: juba 1968. a sündinud „**Rahvusvaheline panoraam**” (1968–91; välissündmused), „**Teadus ja tervis**” (1970–93), „**Jupiter**” (1970–91; filmisaade, alustas V. Pant, hiljem A. Vesmes), „**Vaata kööki!**” (1971–92, L. Kosenkranus), „**Foorum**” (1972–89, valitsuse liikmete stuudioesinemised), „**Kaks takti ette**” (1972–...; koolinoorte lauluvõistlus), „**Ringliiklus**” (1973–90; ERF/ETV liiklussaade, alustas R. Karemäe), „**Reklaamiklubi**” (1972–92; ERF populaarne meelelahutussaade), „**Poolt ja vastu**” (1974–90; korrakaitse; K. Mikhels jt), „**Vikerkaar**” (1971–84), „**Monitor**” (1975–90; ETV programmi tutvustav saade) (vt ka Unt 2003).

Tabel 6. ETV saatevahet ja töötajad 1970–1975

	1970	1971	1972	1973	1974	1975
Teleprogrammi kogumaht aastas (tundi)	4563	?	?	?	?	4575
Kohalike saadete kogumaht aastas (tundi)	2976	2943	2948	2933	2933	2936
Omatoodangu kogumaht aastas (tundi)	1039	1098	1108	1106	1103	1203
Omatoodangu osakaal kohalike saadete mahus (%)	35	37	38	38	38	41
Töötajate arv	381	402	405	410	?	417
Potentsiaalne auditoorium (% elanikkonnast)	68,4	?	?	?	?	?

Allikas: ETV

Toomas Uba tulekuga sporditoimetuse juhiks 1973. aastal algas sporditoimetuses aktiivne otsinguteaeg, spordisaadete mahu ja olulisuse kiire kasv. Alustati iganädalast spordiprobleeme käsitlevat saatesarja „**Spordiprisma**” (1972–93; T. Uba jt), kasvas nädalavahetuse spordivõistlusi kajastav uudistemahut. Tehti „**Malekooli**” (1974–90; I. Nei) ja Tallinna maleturniiride erisaateid (kommentaator J. Randviir).

Jätkusid pallimängude ülekanded NSVL meistri-võistlustelt. 1974. a kanti täies mahus üle suusatamise MM-võistlused Falunist. Sel ja järgneval perioodil pandi alus nn „**monitorreportaažidele**”, kus rahvusvaheline telepilt saadi KTV-lt ning sellele lisati eestikeelne kommentaar Tallinna stuudiost. Selline meetod jäi rahvusvaheliste ülekannete põhivormiks ligi paarikümneks aastaks.

Algas koolinoorte spordivõistlus „**10 olümpiastarti**” (1971–...). Raul Rebase sõnul on tegemist teadaolevalt kogu maailma telespordis unikaalse ettevõtmisega. Algselt eelkõige maakoolide 10-14aastaste laste kergejõustikuharrastuse populariseerimiseks mõeldud programm kujunes 34 tegevusaastaga kogu Eesti spordi üheks suuremaks innustajaks ja talenditsijaks. Valdav enamik endisi ja praegusi sporditähti (ja seda mitte ainult kergejõustikus) on oma esimesed „teleristsed,” saanud sellest saatesarjast. Uskumatuna tundub fakt, et väikeses Eestis on kokku üheksa sportlast ületanud kümnevõistluses 8000 punkti piiri ja enamik neist on „10 olümpiastardi” kasvandikud. Saatesarja reporteritena on kaasa teinud mitme põlvkonna sporditoimetajaid, kellele „juurte juurde” minek on olnud suureks abiks spordi sügavamaks mõistmiseks. Sarja idee elujõudu näitab seegi, et varsti hakkavad osalejate hulka jõudma esimeste startijate lapselapsed.

Meistrid jätkasid väärikalt ja väljapeetult, jätkates eelmise perioodi inimlähedase käsitluse traditsiooni: „Kas mäletad?” (1971–76; V. Pant), „**Vana hõbe**” (1972–79; H. Tiidus), „**Stoppkaader**” (1974–87; L. Lauri). Juhtivad ajakirjanikud töötasid sel ajal nii publitsistika- kui meelelahutussaadetes. Suurte tegijate hulka jõudis **Mati Talvik**, kes jätkas aktiivselt ja edukalt nii informatiivses meelelahutuses – „Käokava” (1971–72; M. Talvik, R. Karemäe, A. Vihalem, E. Lööve, V. Suuroja, L. Karpin) ja „Palav puder” (1973–75) – kui ka publitsistlike ajakirjanduslike vormide otsingul – „Peegelprogramm” (1970–71), „Aeg luubis” (1972–89) ja „Oma silmaga” (1974–78). Tehti meelelahutuslikku „Laupäevaõhtut” (1972–74; M. Talvik, A. Vihalem, V. Pant, R. Järlik, V. Suuroja).

Katseid tõsta teravamaid küsimusi noortele määratud sarjades tabasid teravad tsensuuriprobleemid ja eetrist mahavõtmise: „**Mõned mõtted**” (1973–74; noorte-probleemid, K. Komissarov, T. Pöder), „**Leksikon SP**” (1974–75; sotsiaalsühholoogia, H. Šein, M. Mälk ja T. Alla).

Intensiivselt ja vaatajaid köitvalt käivitused **mälumängud**: „Üks viie vastu” (1971–72; V. Pant, H. Tiidus, T. Laisaar, M. Uus), „Viis viie vastu” (1972–73), „Viimane langeb välja” (1973–74), „Parem pääseb edasi” (1974–75), „3 on kohtu seadus” (1975–76).

Uuendati kultuurižurnaale: „Vikerkaar” (1971–84), „Järjehoidja” (1974–78), „Teatireportaaž” (1974–75).

Kultuurisaadete tegijad pühendusid süvakäsitlust nõudvatele teemadele: „Nii ajaratas ringi käib” (1973), „Maskiga ja maskita” (1973), „Monoloog” (1974), edaspidi veel „Laudilm” (1975–76) ja „Pöördlava” (1975–76) – sarjade režissöör oli Norma Jõekalda. Tehti loodusalast sarja „Tammeleht” (1974–79).

Kuulsate lastesaadete hulka lisandusid „**Mõmmi ja aabits**” (1973–76, H. Mänd, L. Pöldre, T. Vahi, lavastaja K. Kilvet), Uno Leiese „**Vaat mis juhtus hundiga**” (1971–74) ja „**Hunt Kriimsilm**” (1975–79) ning lastelavastus „**Väike nõid**” (1975, V. Koppel).

Teleteater jätkas loovalt ka 1970ndate algul. Lavastasid Gunnar Kilgas, Tõnis Kask, Raivo Trass, Ilmar Tammur, Arvo Kruusement, Heino Raudsik, Eino Baskin, Mikk Mikiver, Evald Hermaküla, Vello Rummo, Ants Kivirähk, Ben Drui jt. Assistentitööd tegid Karin Garder ja Malle Järve, oma väljapaistvad kujundused löid kunstnikud Helge Uuetoa, Liina Pihlak, Gunta Randla, Tiiu Übi; grimmikunstnikud Heli Prinzthal, Silvia Kromanov, Ly Kärner, Krista Pärt. Televastuste kaameratööd tegid telemaja tippoperaatorid: Tõnu Heinmaa, Peedo Taimre, Heino Vilms, Heino Aas, Rein Lillmaa, Vaido Saar, Heino Veske, Priit Murusalu, Mihkel Kärner. Tekkis keerulisema, filmilikuma montaaži võimalus. Alates 1974. a hakati tegema värvilavastusi ETV 2. stuudiost.

Liidulis-vabariikliku alluvuse tekkimine muutis „**Eesti Telefilmi**” staatust. 28. apr 1971 kinnitati „Eesti Telefilmi” põhimäärus. Suurema osa filmitoodangust tellis nüüd üleliiduline komitee, seetõttu tuli ka stsenaariumid kinnitada Moskvas. Nii allutati enamik filmiloomingust kahekordsele (nii Moskva kui kohapealsele) temaatilisele ja ideoloogilisele kontrollile. See mõjutas teemavalikut ja ahendas võimalusi. Üleliidulisele ekraanile tehti hulgaliselt muusikafilme ja nõukogulike tähtpäevadega seotud propagandafilme. Moskvas vastu võetud filmid pääsesid üleliidulisse levisse ja tegijad said honorari.

Paljud Eesti tegijatele olulised tööd läksid tootmisse kui tavalised kontsertfilmid – lühikese tootmis-tsükliga ja väheste rahaliste vahenditega. Vaatamata piirangutele (telefilmide loojad puutusid alatasa kokku igapäevatootmisest märksa tugevama ideoloogiakontrolli ja tsensuuriga) ja tuntavale tagasilöögile oli „Eesti Telefilmi” tegevus järgnevatel kümnenditel tulemusriikas. Studios tehti töid, mis kuuluvad vaieldamatult

Eesti filmikunsti ajalukku. Filmitootmine 35 mm filmile oli väärtus omaette. Telefilmi stsenaarsed ja kunstilised nõudmised olid kõrgemad ja tootmistükkel reeglina pikem ja põhjalikum kui tavatelevisionis.

Rein Maran alustas oma autorifilme: „Okaslinnus” (1971), „Looduse hääled” (1975), „Tutkad” (1976); tulid **Mark Soosaare** „Liblikapüüdja” (1978) ja **Andres Söödi** „Unenägu” (1979). Kuigi „Eesti Telefilmis”

jäid riulile **Vladimir-Georg Karassev-Orgussaare** „Lindpriid” (1971; V. Karassev, R. Maran) ja **Virve Aruoja** ning **Jaan Toominga** „Lõppematu päev” (1972), sündis sel perioodil mitu teledokumentalistika tippfilmi: Mark Soosaare „Kihnu naine” (1974) ja „Maised ihad” (1975–77), Andres Söödi „Dirigendid” (1975), samuti **Sulev Nõmmiku** komöödiafilm „Noor pensionär” (1972; S. Nõmmik, E. Vetemaa, H. Rehe).

Tabel 7. ETV struktuur 1967–1976

1967	1970	1972	1976
–	Sekretariaat / ETV koordinaatsioonikeskus	ETV direktsioon	ETV programmi peadirektsioon (1976)
“Aktuaalse kaamera” peatoimetus			–
–	–	–	Stsenariumide toimetuskolleegium
Propaganda ja noortesaadete peatoimetus	Propagandasaadete peatoimetus		Informatsiooni ja propaganda peatoimetus
Rahvusvaheliste suhete peatoimetus	Vastupropaganda toimetus	–	–
–	Vahendussaadete toimetus	–	Venekeelsete ja vahendussaadete peatoimetus
Soomekeelsete saadete peatoimetus	–	–	–
Kirjandus- ja kunstisaadete peatoimetus	Kunstiliste saadete peatoimetus	Kirjandus- ja kunstisaadete peatoimetus	
Muusikasaadete peatoimetus	–	Muusikasaadete peatoimetus	
Lastesaadete ja “Telekooli” saadete peatoimetus	Noorte-, laste- ja “Telekooli” saadete peatoimetus	Noorte- ja lastesaadete peatoimetus	
–	Tartu stuudio	Tartu peatoimetus	
Stuudio “Eesti Telefilm”	“Eesti Telefilm” peatoimetus	Stuudio “Eesti Telefilm”	Salvestatud programmide peatoimetus (endine ETF)

Allikas: ERKA

AASTAD 1975–1980: TOIMETUSTELEVISIOONI KEHTESTAMINE

Perioodi raamid

Alguse tähised. Mitmel põhjusel ei tulnud ETV järgmine juht kompartei kaadritöötajate hulgast.¹⁴ Raadioajakirjaniku taustaga **Enn Anupõld**, kes oli töötanud mõnda aega ka nõukogude televisiooni ja raadio Põhja- ja Lääne-Eesti korrespondendina Helsingis, sai ETV juhiks 23. dets 1974 ja jäi sellele ametikohale 13 aastaks – 1987. a lõpuni, mil perestroika ja ärkamisaeg tõi kaasa juhtkonna vahetuse. Perioodi tunnusjooneks sai **programmi peadireksiooni** kujunemine.

Lõpu tähised. Perioodi lõppu tähistavad 22. sept 1980 toimunud jalgpallimatš ETV ja ER vahel Kadrioru staadionil, sellele järgnenud „Propelleri” kontserdi takistamisest sündinud noorterahutused ning venestamisvastane 40 haritlase kiri. EKP KK büroo võttis nende sündmuste ajal vastu otsuse „Puudustest Eesti NSV Riikliku Televisiooni ja Raadiokomitee töös NLKP otsuse „Ideoloogilise ja poliitkasvatusliku töö edasisest parandamisest” täitmisel” (16. dets 1980).¹⁷

Organisatsiooni struktuur ja juhtimine

Ideoloogiline surve televisioonile püsis. „Moskva komisjonid revideerisid Eesti ajakirjanduse juhtimist EKP KK poolt 1976 ja 1979, tuues kaasa vastavad ideoloogilised otsused. Otsused nägid ette kiiremat soveteerimist ja venestamist, võitlust lääneliku mõttelaadi ja propaganda vastu. Need otsused puudutasid raadiot ja televisiooni, aga laiemalt kogu haridussüsteemi ja kultuurielu.” (Lõhmus & Vihalemm 2004:103). Moskva komisjonide visiitidele järgnesid kohalike parteiorganite ideoloogilised otsused. Surveaastate eesmärgiks oli kiirem soveteerimine, venestamine, võitlus kõige läänest tulev vastu. Tõhustati kaadritööd, nooremaid mehi saadeti parteikooli.

Tõsine surve ETV-le tuli 1978. aastal, mil NSVL Ministrite Nõukogu salajasele määrusele (13. okt 1978) „Abinõude kohta vene keele õppimise ja õpetamise täiendamiseks liiduvabariikides” järgnes EKP KK

büroo vastav otsus (22. dets 1978), millega võeti vastu pikaajaline, venestamist kiirendav tegevuskava. Nii saladokument kui ka büroo otsus pidid suunama Teleraadiokomitee tööd 1980. aastatel, nii ETV-le kui ERile nähti otsustes ette tähtis roll parteiliste plaanide teostamisel.

ETVs süvenesid eelneval perioodil alanud protsessid. Üleliiduliste eeskirjade kohaselt kehtestati ETV uus struktuur.¹⁵ Programmi direksioon nimetati ümber **programmi peadireksiooniks** (6. okt 1976), aprillis programmi peadirektoriks saanud **Voldemar Lindström** aga programmi peadirektoriks (täitis seda ametikohta 1989. aastani). Programmi direksiooni võim hakkas sestpeale kiiresti kasvama, sinna koondus nii temaatiline kui tehniline planeerimine, tootmise juhtimine ja sisuline kontroll programmi üle. 30. märtsil 1977 kinnitati 18liikmeline ETV nõukogu. **Endel Haasmaa** hakkas juhtima nii „Eesti Telefilmi” kui toimetuskolleegiumi tööd (6. juuni 1980).

Tehnilise teenistuse juhtimine eraldus ja kaugenes veelgi toimetustest ja loomingulisest elust. Tele-Raadiokomitee Tehniline Keskus nimetati (12. dets 1976) **Vabariiklikuks Raadio ja Televisiooni Tehniliseks Keskuseks (VRTK)**, mis tegutses isemajandavatel põhimõtetel ja sisuliselt osutas ETV-le monopoolset tehnilist teenust VRTK poolt seatud tingimustel ja limiitide alusel. VRTK täitis ja ületas plaane, osales sotsialistlikus võistluses, sai punalippe ning toimis eduka sotsialistliku ettevõttena.

Tehniline areng

Teletehnika areng tegi sel perioodil kvalitatiivse hüppe. Olulisemateks uuendusteks olid värvilise ülekandetehnika, mobiilse salvestustehnika ja moodsa videomontaažitehnika juurutamine. Esimest korda kasutati Eestis **liikuvat videomagnetofoni** Kadr 3PM (26. okt 1976). Liikuv ülekandajaam, liikuv videomagnetofon ja jõujaam moodustasid küll mõneti kohmaka, ent täiesti

Tabel 8. ETV saatejaht ja töötajad 1975–1980

	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Teleprogrammi kogumaht (tundi aastas)	4575	?	?	?	?	4575
Kohalike saadete kogumaht (tundi aastas)	2930	2936	2931	2920	2925	2930
Omatoodangu kogumaht (tundi aastas)	1203	1212	1214	1214	1215	1210
Omatoodangu maht keskmiselt päevas (tundi)	3,3	3,3	3,3	3,3	3,3	3,3
Omatoodangu osakaal kohalike saadete mahus (%)	41,0	41,2	41,4	41,5	41,5	41,3
Töötajate arv	417	418	426	427	430	437

Allikas: ETV

autonoomse „liikuva” telestudio. 28. juunil 1977 alustas tööd Eestis ehitatud salvestusjaam **Kaktus**, esimene sellelaadne kahe BOSCHI kaamera ja AMPEX videomakiga salvestusjaam NSVLis (insener Nikolai Ivanov). Kaktus võimaldas paindlikumat pilditööd ja montaaži, seetõttu hakati reportaažijaamaks mõeldud loojasõbraliku masinaga tegema ka muusikasaateid, lavastusi ja videofilme. 1977. a võeti kasutusele kantav TV-kaamera koos videomagnetofoniga.

21. okt 1978 alustas Eestis tööd esimene NSVLis toodetud **värviülekandejaam** Magnoolia I, sellele järgnes Magnoolia II (14. juuni 1979). Juulis 1979 rakendati tööle 1 tollise lindiga teležurnalisti komplekt BOSCH, millesse kuulus käsikaamera ja akudel töötav videomagnetofon. Selle komplektiga tehti salvestusi olümpiamängude purjeregatil Tallinnas. Tartu studio sai värvisalvestusjaama Krookus (27. okt 1979), mis töötas samuti Moskva olümpial. Programmi vajadusi teenis ka monitorvõtete tehnika ja spordiülekannete võimalusi avardanud kordusvideomagnetofon AMPEX HS 100.

Suvel 1979 alanud ETV suurima – 1. studio – moderniseerimise käigus paigaldati sinna uue põlvkonna studiokompleks Perspektiva (alustas tööd 29. apr 1980). 20. dets 1979 anti käiku olümpiamängudeks valminud uus Tallinna teletorn ja 1980. a juuni algul Pirita kohalik telekeskus olümpiamängude purjeregati edastamiseks. 10. sept 1980 algasid ETV II järgu – **uue studio-kompleksi** – ehitustööd.

Telemaastik

Järjekindel **venestamispoliitika** tõi kaasa Vene telekanalite transleerimise plaanipärase suurendamise Eestis: 1. jaan 1978 hakati täismahus transleerima **KTV I** programmi eraldi kanalil, 1. jaan 1980 algas **KTV II** programmi transleerimine. Vaatamata sellele, et ETV oli kohustatud vahendama iga päev 4,5 tundi KTV saateid ja transleeris otseülekanadena oma õhtuses kavas NSVLi peamist uudisteprogrammi „Vremja”, jäi Moskva rahulolematuks. Suvel 1980 Eestisse lähetatud märgukirjas avaldati rahulolematust programmi planeerimise üle ja nõuti, et vabariiklikus teleprogrammis peaksid saated Moskvast olema paigutatud enamvaadatavale ajale, mitte ainult hommikustele ja keskpäevastele aegadele, kui vaatajaid on vähe.

1980. aastate alguseks toimis Eestis **mitmeprogrammiline teleringhääling**, suur osa televaatajatest sai soovi korral vaadata kuut telekanalit: ETV, KTV I, KTV II, Leningradi TV, YLE 1 ja YLE 2.

ETV, sealhulgas ka kohaliku eestikeelse programmi maht, jäi ka sel perioodil rangelt limiteerituks – kokku 12,5 tundi päevas, kohalike saadete maht 8 tundi päevas.

Programm

Kinnistus **toimetusteleviiooni** struktuurne mudel. Tootmise planeerimise vajadused tõi kaasa põhjalikuma **temaatilise planeerimise**. Saatesarjade arv tõusis üle 50. Programmi sarjastamine ja püsisarjade kinnistamine oli teatav tootmismahu garantii ja ideoloogilise kontrolli hõlbustamise vahend.

1970. aastate esimesel poolel alanud sarju oli eetris juba palju. Kohalike saadete ja omatoodangu piiratud mahulimiit ei võimaldanud enam eestikeelse telekava mahu märgatavat juurdekasvu. Valdcondlikud saated katsid suure osa nõutavast temaatikast. Lisaks püis-sarjadele võeti igal hooajal töösse kuni 30 uut sarja, millest enamik kestis vaid ühe hooaja ja rahuldus pigem teemanomenklatuuri täitmise tarvet. Pea iga sügist alustasid uuenenud kavaga noorte- ja lastesaated. Noorteauditoorium oli suurema ideoloogilise tähelepanu objektiks, mis tekitas toimetuses ebakindlust ja pidevat „õigel liinil” olemise tõestamise vajadust. Väljapaistvaid, pikemaks ajaks eetrisse jäänud sarju ei sündinud neil aastatel ETVs enam kuigi palju.

Perioodi iseloomustavad tugevamate ajakirjanike püüdlused luua **publitsistlikke ajakirjanduslikke käsitlusi** – eristused ajaloolane, parteiline, sotsiaalne, elulaadi-, majandus- ja teaduspublitsistika. Loomulikult oli 1970. aastate teise poole publitsistika kammitsetud, ei puudunud aga heas mõttes professionaalsus, probleemsus ja kohati ka hästivarjatud kriitiline alltekst. Käsitlus standardiseerus ja mugandus. Teleajakirjandus oli sotsiaalne lubatud piirides. Ajakirjanike enesetsensuur ja toimetuskontroll välistasid suuremad konfliktid¹⁶, katsed lubatu piire puudutada või ületada suudeti enamasti tagasi lüüa – saatematerjale lugesid nii peatoimetajad, kolleegium kui tsensor, toimus salvestatud saadete eetrielne läbivaatus. Püüti mitte teha vigu. Kõige olulisem oli, et AK toimiks laitmatult, selle järgi otsustasid parteiorganid ETV üle. Poliitilisi saateid kontrolliti eriti hoolsalt.

Valdo Pant tegi oma viimased saated sarjas „Hispaania inkvisitsioonist internatsionaalini” (1976), samal aastal Pant ka suri. Produktiivselt ja paljudes erinevates publitsistikasuundades töötas juhtajakirjanikuks tõusnud **Mati Talvik**: „Päevast päeva” (1977–78), „Ainult üks miljon” (1979–80), „Rahva sõda” (1980–85). Maaelu- ja parteitöö reportaažidega tuli paremate ajakirjanike hulka **Rein Järlik**: „Külareportaaž”, „Alevireportaaž” (1977–78), „Nädal parteikomitees” (1980–82). Mõneti erandlik oli sel perioodil „nii aktiivse autorihoiaku, kriiitilise sisu kui ka formaadi poolest” (Unt 2003:82) auditooriumi aktiivselt kaasa haaranud probleemne stuudiodiskussioon „**Ajurünnak**” (1978–82; **H. Šein, R. Järlik**). Saadetemassist eristuva pehme publitsistika näideteks olid ka „Aastad meie endi elust” (1975–76; M. Korp, U. Maasikas, M. Narusk, R. Kare-

mäe), „Argiasjust pühapäeval” (1978–89; **F. Undusk**), „Lapsesuu” (1978–85, **L. Hainsalu**), „Töö ja palk” (1978–87), „Maailmapilt” (1979–86; teadussaade, **M. Siimann**).

Enn Eesmaa alustas pikale vestlusel ja intervjuul põhinevaid portreesaateid populaarsete ja väljapaistvate inimestega: „Estraaditähestik” (1976–83, hiljem U. Ott) ja „**Rahvakunstnikud**” (1978–89), **Andres Vihalem** tegi samas žanris saateid tippteadlastega („Akadeemikud” 1978–83).

Aktiivselt jätkas sporditoimetust, igapäevaste erisaadetena kajastati 1976. a olümpiamänge Montrealis ja Innsbruckis.

Lastesaadetest tõusis esile „**Laupäeval koos isaga**” (1978–81; R. Järvi, L. Pöldre, T. Vahi). Uno Leiese juba ülipopulaarsete **Tipi ja Täpi** seiklustele (1965–1982) lisandus **Hunt Kriimsilma** lood (1971–87), „**Nõiakivi**” (stsenarist H. Mänd, 1979–80) ja „**Kessu**” (stsenarist R. Vaidlo, 1980–81); Elvi Koppeli tuntuim lastelavastus sellest perioodist on „Kuidas kuningas kuu peale kippus” (1976). Noortesaadetest eristus noorema põlvkonna hoiakuid muuta püüdev ja omakultuuri hoolivat suhtumist toetav „**Kodulinn**” (1975–89; H. Šein, T. Mägi, M. Mälk), mis muutus edaspidi noorteliikumiseks.

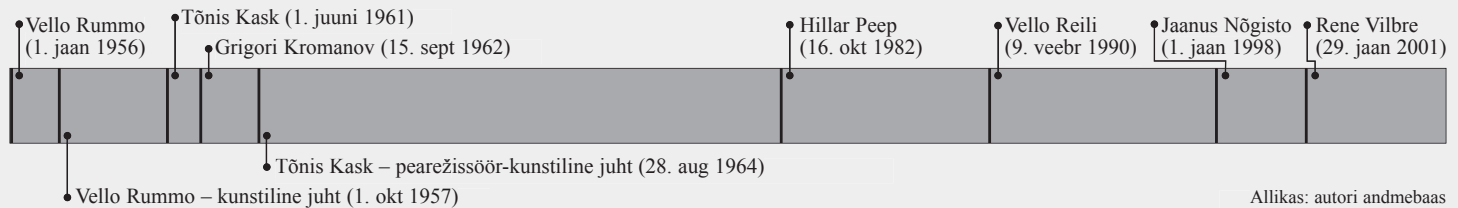
Tõnis Kask näitas televisiooni võimalusi dokumentaalse ja lavastusliku ühendamisel ajalookäsitluses. Tema Kingissepa-sarjad „**Sünniaasta**” (1977–78; T. Kask, stsenarist A. Vahemetsa) ja 25osaline „**Poliitilised kired**” (1978–80) päädisid mängufilmiga „Kaks päeva Viktor Kingissepa elust” (1980). **Mark Soosaar** alustas oma filmisaadete pikka rida: „X muusa” (1976–78), „Suure Tumma elulugu” (1979–85). Tiit Karuksi sari „Heli jälg” alustas plaadistuse ajaloo uurimist ja kasvas õige pea üle rock- ja džässmuusikasaateks (1977–80; E. Loot, V. Nõmberg). **Ago-Endrik Kerge** tegi oma kuulsad paroodiasaated „Ilukelder”, „Ilupaviljon”, „Iluvarietee” (1977–78).

Jätkusid üha populaarsemaks muutuvad ERFi **mälu-mängud**: „Parem pääseb edasi” (1974–75), „Targem annab järele” (1976–77), „Küsida võib kõike” (1977–78), „Kes keda?” (1979–87).

Küsitlustes esiletõstetud paremad saatejuhid-kommentaatorid olid Enn Eesmaa, Mati Talvik, Valdo Pant, Rein Karemäe, Toomas Alatalu, Ruth Püss, Endel Sõerde, Kalmer Tennosaar, Toomas Uba, Alice Talvik, Lembit Lauri, Hagi Šein, Uno Maasikas.

Joonis 1. Tallinna Televisioonistuudio / ETV pearežissöörid/kunstilised juhid 1956–2005

Pearežissöörid (sulgudes ametiaja algus)

Allikas: autori andmebaas

Teleteater jõudis oma arengu kolmanda aastakümne alguses 1970. a keskpaigas kõrge professionaalsuse ni ning oli kujunenud kaalukaks teatri- ja kultuuriinstitutsiooniks Eestis. Karin Ruusi, teleteatri teerajaja tööd jätkas 1972-1980 teelavastuste toimetajana **Veronika Kruus**. Maailma dramaturgiaparemikust jõudsid ekraanile Anouilh', Wilde'i, Saint-Exupéry, Strindbergi, Hauptmanni jt teosed. Kümneni parimad lavastused tegid Gunnar Kilgas, Eino Baskin, Ago-Endrik Kerge, Mikk Mikiver, Roman Baskin, Tõnis Kask, Virve Aruoja, Virve Koppel, Elvi Koppel jt. Gunta Randla, Tiiu Übi ja Liina Pihlak olid teleteatri väljapaistev kunstnikekolmik. Kümneniil tehti 101 teelavastust, lavastajad said teleteatri repertuaari valida huvitavaid lavastusi. Teleteatrist kujunes väga heade näitlejatega teater, sest lavastajad said kokku panna parimaid näitlejakoosseise.

Sündisid Ita Everi (teleteatri ajaloos üle 50 rolli), Heino Mandri (44 rolli), Rein Areni (27 rolli), Jüri Järveti (25 rolli), Ants Eskola, Salme Reegi (27 rolli), Lisl Lindau, Ines Aru, Evald Hermaküla ja paljude teiste Eesti näitlejate tipprollid teleteatris. Värv, montaaž (Kalle Saare, Vladimir Dedjurin, Gennadi Spitsõn jt) ja liikuvad salvestusvahendid pakkusid uusi paindlikke lavastuslikke võimalusi, muutsid teleteatri visuaalselt rikkamaks ja filmipärasemaks.

Telefilmis jäid riulile Peeter Simmi „Stereo” (1978), sest stsenaarist Riho Mesilane jäi välismaale. Riulile jäi ka Andres Söödi film Arvo Pärdist, sest helilooja lahkus Eestist. Tugevamad tööd olid **Olav Neulandi** ja **Enn Säde** „Kuidas portreeterida oreli” (1976), **Lembit Lauri** ja **Mati Põldre** „Igavesti Teie” (1976) ja **Sulev Nõmmiku** komöödia „Siin me oleme” (1979; S. Nõmmik ja E. Putnik).

AASTAD 1980–1987: NÕUKOGULIKU TELEVISIOONI LÕPPFAAS

Perioodi raamid

Alguse tähised: Jalgpallimatš ETV ja ER meeskondade vahel ETV 25. aastapäeva tähistamiseks ja noorterahutused septembris 1980, EKP KK büroo otsus „Puudustest Eesti NSV Riikliku Televisiooni ja Raadiokomitee töös NLKP otsuse „Ideoloogilise ja poliitkasvatustliku töö edasisest parandamisest” täitmisel” (16. dets 1980)¹⁷, juhtkonnale määratud parteilised karistused, lisaks süvenev venestamine ja stagnatsiooniprotsesside tippujõudmine. See oli NLKP 26. kongressi (26. veebr 1981), toitlustusprogrammi (mai 1982), gerontokraatia sumbunud aeg.

Karl Vaino sai EKP KK I sekretäriks 1978. aastal. Partei ideoloogilise joone tagamine ringhäälingus sai Vaino Väljase järel 27. märtsil 1980 EKP ideoloogia-sekretäriks tõusnud **Rein Ristlaane** ja Teleraadiokomitee detsembris 1981 juhtima pandud **Allan Kullaste** kohustuseks.

Lõpu tähised: Gorbatšovi võimuletulek (11. märts 1985) ja uutmisperioodi algus, rahvusliku ärkamisaja algus Eestis 1987. Muutused ETV juhtkonnas ja juhtimis-põhimõtetes.

Tabel 9. Eesti territooriumil edastatud teleprogrammide maht 1980–1991

	1980	1985	1988	1989	1990	1991
Telesaadete kogumaht (tundi aastas)	12914	17411	18509	19101	19156	19411
Telesaadete maht keskmiselt ööpäevas (tundi)	35,3	47,8	50,6	52,3	52,5	53,0
Moskva ja Leningradi kanalite saadete maht (tundi päevas)	27,2	39,3	40,2	41,8	41,4	40,8
Kohalike saadete kogumaht (tundi aastas)	2937	3110	3814	3836	4046	?
Kohalike saadete maht päevas (tundi)	8,1	8,5	10,4	10,5	11,1	12,2
– sellest eesti keeles (tundi)	6,0	6,8	8,0	8,2	8,8	10,8
– sellest vene keeles (tundi)	2,1	1,4	0,9	0,8	1,1	1,4
– sellest eesti ja vene keeles (tundi)	–	0,3	1,5	1,5	1,2	–
– sellest värisaateid (tundi)	5,4	8,5	10,4	10,5	11,1	12,2

Allikas: ETV

Organisatsiooni struktuur ja juhtimine

ETV sisenes stagna-aastate tippfaasi surutise all, sest parteiline ideoloogiline kontroll „jalgpallijärgse” ETV tegevuse, juhtimise ja sisu üle oli veelgi tugevnenud. Õige pea pärast 1980. a sündmusi vabastati ametist nii komitee esimees Raimund Penu kui ka ER juht Ado Slutsk, ETV juht Enn Anupõld jäi ametisse raske parteilise karistuse (vali noomitus koos arvestuskaardile kandmisega, mis eelnes parteist väljaviskamisele) surve all.

Suuri muutusi ETV organisatsiooni- ja juhtimisstruktuuris selle perioodi vältel ei tehtud. Toimus stuudio **keskaste juhtide põlvkonnavahtetus**, mitmeid peatoimetusi asusid juhtima nooremad, end parteikoolides täiendanud telekogemusega mehed. 1. okt 1980 jagati propaganda- ja informatsioonisaadete peatoimetust kaheks: infosaadete peatoimetust (peatoimetaja **Evald Tooms**, 1982 **Ain Allas**) ja propagandasaadete peatoimetust (peatoimetaja **Mati Narusk**, 1981 **Sergei Sverdlik**, 1984 **Mart Siimann**, 1987 **Feliks Undusk**). Noorte- ja lastesaadete peatoimetajateks said noored mehed: **Tõnu Kaljumäe** (1980) ja **Kalev Vapper** (1985). Spordi peatoimetust ühendati raadio sporditoimetusega ja viidi komitee struktuuri. ETV pearežissööriks määrati **Hillar Peep** (16. okt 1981).

Lisandus korrespondendipunkte: 1980. a avati Läänemaa korrespondendipunkt, 1982. a lõpus ETV korrespondendipunkt Moskvast (Heimar Lenk), 1983. a taasavati Kohtla-Järve korrespondendipunkt.

Perioodi lõpus toimus **ETV juhi vahetus** – Enn Anupõld asus tööle NSVL Telegraafiaagentuuri TASS korrespondendina Helsingis, ETV direktoriks määrati **Rein Elvak**, parteitöötaja Viljandist (3. detsember 1986). 1. juulist 1987 asendas Endel Haasmaad „Eesti Telefilm” peatoimetaja ametikohal Tõnis Kask.

Juba uue aja ilminguna, televisiooni juhtimispõhimõtete muutumise ja avatuse märgina toimus 27. veebruar – 1. märts 1987 **ETV juhtkonna seminar Väätstal**, kus püüti mõtestada ETV uusi eesmärke ja nende konkreetse realiseerimise võimalusi (uus saatevõrgu kontseptsioon). Oli lõppenud aeg, mil programmi ametlikus käsitlemises kasutati peamiselt ideoloogilist retoorikat ja televisioonisaateid vaadeldi kui partei juhtsuuniste, parteikongresside, pleenumite ja -programmide otsuste realiseerimist (vt ENSV Teleraadiokomitee aastaraamatud 1983–1987).

Tehniline areng

Täiustati retranslaatorite võrku (1980 – Kärkla, Kingissepa, Viljandi, Võru; 1982 – Orissaare; 1984 – Põltsamaa; 1985 – Sõrve); ehitati uued telemastid (1980 – Viljandi 75 m ja Kärkla 100 m, 1984 – Kohtla-Järve 250 m, Põltsamaa 100 m, 1985 – Sõrve 100 m). Kasutusele võeti uued tiitrisüntesaatorid (võimaldasid

hankeprogrammi subtitreerimist) ja uue põlvkonna videomagnetofonid (1981, Kadr 3PM).

Alates 2. juulist 1981 väljastas ETV **vaid värvi-programmi**. Aasta lõpus valmis ka viimane värvi-kompleks (C), sellega olid kõik ETV tootmissõlmed varustatud värviaparatuuriga.

1982. a valmis NSV Liidus televisiooni arendamise skeem aastani 2000, selles nähti ette nii ETV programmi muutmine ööpäevaringseks kui Telemaja III järgu ehitamine.

1986. a valmis **ETV II järk** (4. stuudio, 460 m², 1. okt) ja uus toimetustehoon (31. dets) ning suurenes saatemaht. Aprillis 1987 toimus läbimurre uude video-kaamerate ja -montaaži põlvkonda – saadi BETACAM videokaamerad ja montaažimagnetofonid, käiku läks ka uus TV-uudiste kompleks (100 m²), milles uus tehnika kohe kasutamist leidis.

Telemaastik

Eestis oli olemas **mitmeprogrammiline telering-hääling**. Neljale juba transleeritavale Vene telekanalile lisandus ka viies – märtsis 1981 hakati Tallinna 28. kanalil täies mahus edastama õppeprogrammi **KTV IV**.

Kuni 1985. a oli ETV plaaniline saatemaht jätkuvalt 12,5 tundi päevas, kohalike saadete maht 8 tundi päevas. Perioodi lõpul suurendati kohalike saadete plaanilist mahtu 8,5 tunnini päevas.

Programm

Nõukoguliku televisiooni lõppfaas oli kammitsetud ja piiratud. Omatoodangu maht ei kasvanud, küll aga „pressiti” see täis üha enam saateid (üks kord kuus eetris olevaid sarju). Programm pidi välja kandma partei normdokumentide, ideoloogiliste suuniste, alatasa muudetavate prioriteetide, hüüdlause ja kampaaniate kajastamise. Ideoloogiline kontroll ning programmi-tootmist juhtiva programmidireksiooni rolli tugevnemine mõjusid ahistavalt.

Ühel hooajal eetris olnud sarjade arv tõusis 70–80ni. Katta tuli kogu nõutav temaatiline spekter. Sarjade paljususe oli kõikehõlmava planeerimise ja televisioonile parteipropagandistliku lähenemise paratamatu tulemus. See tekitas tootmisressursside defitsiidi ja võimaldas

programmi juhtimisel efektiivselt rakendada „jaga ja valitse” printsiipi.

Juhtkonnale andis **laussarjastatus** vahendi programmi tasakaalus hoidmiseks ja vigade vältimiseks, sest sarjastatud programm võimaldas lihtsustada toimetuskontrolli – hooajaks ette planeeritud kindla funktsiooni ja eeldatava sisuga saadetelt oli vähem oodata „ebameeldivaid üllatusi”. ETV kavast sisuliselt kadusid otsesaated, kindluse suurendamiseks hakati enamikku saadetest salvestama (ja monteerima), vahepeal juhtunud eetriäparduste tõttu salvestati isegi „Aktuaalset kaamerat” (1982).

Laussarjastatusel oli ka muid telespetsiifilisi põhjusi. Programmi kavandamisel oli ETVs välja kujunenud **toimetaja-saatejuhi keskne lähenemine**, iga teleajakirjanik või toimetaja püüdis saada ja hoida oma püsisarja. Teisalt võimaldas detailselt planeeritud ja limiteeritud tootmiskava edukamalt suhelda tootmisteenusid osutava VRTKga, mis oli sisuliselt plaanimajanduslik ettevõtte. Lõpuks oli sarjade paljususe tingitud autori- ja lavastustasude (honoraride) süsteemist – toimetaja, saatejuht ja režissöör võisid lisaks põhipalgale oma saate eest saada autori- või esinemishonorari.

Ülesarjastatud programmitootmine oli tegijate jaoks pidev pugemine läbi ideoloogiliste ja tehniliste tingimuste nõelasilma, mis sundis neid sageli võidujooksule salvestus- ja montaaživõimaluste hankimiseks veel enne, kui konkreetse saate idee ja vajadused olid lõpuni selged. Sisu-uuendust asendas kasvav konkurents moodsamate tehniliste vahendite kasutamise pärast. Tehnika muutus kohati olulisemaks kui sisu. Koolitus jäi maha, väljaõpe ei olnud piisav. Nutikamad omandasid kiiresti uue ja parema tehnika, teised töötasid vanade seadmetega. Kõik võimalused olid kasutuses. Tuli mõelda lihtsalt ja teha ülilihtsalt, sest tehnikat ei jätkunud. Kunstikriteeriumid taandusid üha enam, režissööriride roll polnud suur, saatevormid lihtsustusid.

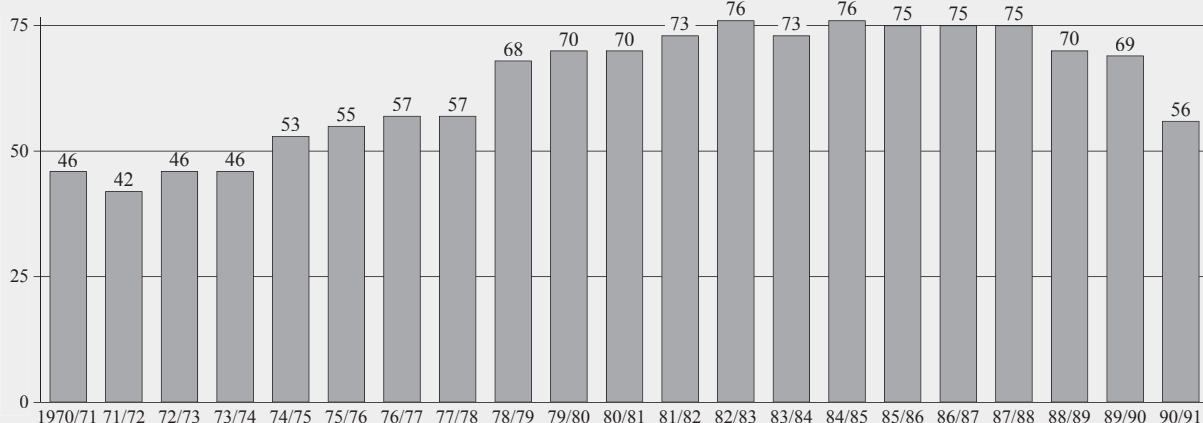
Saadete kvaliteedile mõjus loomulikult halvasti ka see, et saate autor, toimetaja, ajakirjanik ja saatejuht oli enamasti sama isik. Olud sundisid otsima neutraalseid teemasid ja kesktee. Tegelik sõnum jäi ridade vahele, konteksti ja sümboolikasse. Valitses kaks teadvust ja kaks reaalsust^{11,16} – nõukogude süsteemile omane seisund, mis oli hakanud tugevnema juba 1970. aastate algusest. Ideoloogiline ja poliitiline korrektsus muutus eesmärgiks

Tabel 10. ETV saatejaht ja töötajad 1981–1987

	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Teleprogrammi kogumaht (tundi aastas)	?	?	?	?	4565	?
Kohalike saadete kogumaht (tundi aastas)	2920	2924	2928	2990	3109	3486
Omatoodangu kogumaht (tundi aastas)	1212	1213	1210	1250	1286	1471
Omatoodangu maht keskmiselt päevas (tundi)	3,3	3,3	3,3	3,4	3,5	4,0
Omatoodangu osakaal kohalike saadete mahus (%)	41,5	41,5	41,3	41,8	41,3	42,2
Töötajate arv	437	446	434	439	448	457

Allikas: ETV

Joonis 2. Püsisarjade arv ühel telehooajal 1970–1991

Allikas: autori andmebaas

omaette. Endiselt valitses vaikiv vastupanu ja pragmaatiline ignorants, tegijatel oli tugev sisemine tsensuur, enamasti teati, mida võib ja mida mitte. Lubatu ja keelatu piire „katsuti” harva (kui, siis vaid vana-aasta õhtu kavades) ja enamasti need katsed ebaõnnestusid. Diskussioon telekanalil kadus, „Ajurünnak” keelati 1982 (vt ka Unt 2003).

Suurem osa eetris olevatest sarjadest olid loodud 1970. aastate keskel ja teise poole alguses. Värvitelevisiooni areng ja mobiilsete salvestusvõimaluste järkjärguline lisandumine laiendasid siiski teleajakirjanduse

vahendeid ja geograafilist haaret. Uute, elulähedasmate saadete hulka lisandusid „Terav pilk” (1981–87; M. Talvik), mitme peatoimetuse ühistööna tehtud „Kodukandilood” (1981–93; E. Rein, S. Milli, E. Lööve, E. Tandre, G. Jegorov, autorid ja saatejuhid M. Talvik, H. Veldermann, R. Hanson, E. Eesmaa, E. Tomson, M. Müür, K. Tennosaar, A. Vihalem, R. Järlik, L. Hainssalu, R. Kond, M. Narusk, M. Aare, M. Kirotar, O. Anton, E. Tasa, G. Pelisaar, A. Paju, E. Järvsöö jt, toimetajad Ö. Krell, L. Padevest, E. Rein, A. Peäske, K. Uibo, E. Potter).

Teleajaloo üks kestvamaid ja tagasiside poolest viljakamaid sarju oli „**Viljaveski**” (1982–92; M. Müür, M. Narusk, R. Hanson, O. Jaksi, E. Nõmberg), praegugi kavas olev „**Prillitoos**” (1983–... saade pensionäridele ja puuetega inimestele; esimesed 7 aastat H. Šein, H. Oidermaa, I. Kangur, J. Tallinn, edaspidi saatejuhtidena H. Tarto, H. Meeri, K. Pihelo, V. Sepp, A. Lepaste, E. Tomson), „**Vaatevinkel**” (1985–91; M. Talvik, U. Maasikas, M. Müür, S. Talberg), majandussaadet „**Majandamisstiil**” (1983–84; M. Siimann, S. Talberg) ja „**Majandustoimetused**” (1984–88; M. Siimann, F. Undusk, H. Peep, I. Kurve, M. Viljarand).

Lastesaadete uus saavutus oli „**Kõige suurem sõber**” (1982–1990; R. Järvi, L. Pöldre, T. Vahi). Lavastuslikest lastesarjadest olid väljapaistvamad **Ene-Maris Tali** stsenaariumide alusel loodud „**Vandersellid**” (1982–83, rež. V. Koppel), „**Pailapsiin**” (1984–8...; V. Koppel) ja „**Suur pahandus**” (1988–89; lavastaja I. Eensalu). **Uno Leiese** arvukate nukulavastuste hulka lisandusid „**Vaat kus lops!**” (1981–83), „**Vembu ja Tembu seiklused**” (1983–84) ja „**Oh seda eeslit**” (1983–84). Lavastuslike lastesaadeteid asus tegema koos Uno Leiese, Tiiu Übi, Gunta Randla ja Ave Kumpasega ka Eve Viilup: „**Kikerikii**” (1981–84), „**Hei, põialpoisid!**” (1985–88), „**Tammetõru seiklused**” (1988–90), mille pärast U. Leiese surma viisid lõpule Eno Leies ja Krista Juhvelt. Mängulistest lastesaadetest oli huvitavaim hariv „**Miljon miksi**” (1984–90; V. Koppel, Ü. Puusep).

Laste lauluvõistluste korraldamise võtsid eelmise põlvkonna tegijatelt üle **Eve Viilup**, **Karin Nurm** ja lauluõpetaja **Ave Kumpas** („**Lauluvanker**” 1980–82; „**Viisiubin**” 1983–84; „**Laulumaias**” 1985–88; „**Lepatriinu lauluvõistlus**” 1990–91).

Noortesaadete toimetused alustas pilasarja „**Kitsas king**” (1982–87; H. Volmer, R. Unt, A. Vaarik, A. Lamp, P. Oja, H. Kõrvits, T. Kõster, R. Oja) – omapärane vastus ideoloogilisele survele, mis püüdis noori entusiastlike tegijaid (K. Vapper, R. Oja, U. Uussaar-Tiidus, U. Funk-Pihel, H. Meeri, T. Kõster, R. Raie, J. Pihel) kammitseda nomenklatuurse komsomolitemaatika ringi. Nagu muuski noortekirjanduses, kandus tegijate huvi seepeale ühiskondlikelt teemadelt isiklikule elule ja lähisuhetele („**Isad ja pojad**”, „**Jüri ja Mari**”, „**Mitte ainult armastusest**”) ning noortepäraste lavastuslike ja muusikaliste vormide otsingutele.

Kirjandus- ja kunstisaadete peatoimetused esitles kultuuriinimeste portreid erinevatest vaatenurkadest. Eetris oli teatrisari „**Imet tabamas**” (1981–85, A. Tuuling, N. Jõekalda), saateid näitlejatest, teatrikunstnikest, teatrijuhtidest; mälestusi eesti teatri ajaloost „**Käidud teedelt**” (1983–85), „**Teatrivara**” (1986–90). Algas lavastuslik „**Väike luulesaade**” (1982–96; J. Pihlak, V. Palm, A. Kala, A. Ellmann, K. Seppel, H. Tiisväli jt). Kunstiajalukku süvenes „**Kunstigalerii**” (1983–85) T. Park, K. Hiir, kaasaegset eesti kunsti uuris „**Pildi sisse minek**” (1985–87, A. Kala, K. Hiir).

Muusikasaadete toimetuse tähtsamaid sarju oli „**ERSO stuudiotund**” (1979–89, A. Hirvesoo, V. Normet, R. Alaküla, E. Potter, L. Salu; režissöörid M. Kivita, J. Tallinn, J. Nõgisto). Saade valmis koostöös Eesti Raadioga, see oli uus sõna eetriheli alal, sest seda edastati kvadroheliga. Pikaajaline sari „**Kontserdisaalis**” tõi vaatajateni ülekandeid ja salvestisi Estonia kontserdisaalis toimunud muusikasündmustest. Koostöös instrumentaalmuusikutega sündisid „**Klaverimängud**” (1976, T. Lasmann), millele järgnesid „**Viiuli-**”, „**Oreli-**” ja „**Orkestrimängud**”. Ooperilauljaid portreteeris „**Heli jälg**” (1986–92, L. Normet, K. Tennosaar, E. Lööve, E. Rein). Süvamuusika kõrval aga tehti ka arvukalt saateid rahvakultuurist: „**Leelo**” (1974–85), „**Kootud ilo lõngaga**” (1976–78), „**Rahvamuusikud**” (1978–79), jäädvustati autentset rahvakultuuri **Kihnust ja Setumaalt**, tehti sadu ülekandeid koorimuusikakontsertidelt. Alates 1978. a tootis ETV kord kuus Kesktelevisioonile „**Tallinna muusikapildid**” (1978–89, H. Pruuli, J. Tallinn, Peeter Brambat, J. Nõgisto). **Jüri Tallinn** jätkas seejärel isikupärast süvamuusika režiiilist käsitlust KTVs, salvestades Beethoveni ja Skrjabinini sümfooniaid. Tema tööde hulgast on enam tähelepanu äratanud Veljo Tormise muusika televersioonid: „**Raua needmine**” (1974), „**Eesti ballaadid**” (1989), „**Isuri eepos**” (1984).

Teleteatris tegi Ago-Endrik Kerge oma kuulsad lavastused „**Pisuhänd**” (1981), „**Kuulsuse narrid**” (1982) ja „**Tabamata ime**” (1983) Jüri Krjukovi ja Urmas Kibuspuuga. Kerge filmilikult paindlikus teleteatris tegid kaasa ka Elle Kull, Anne Paluver, Salme Reek, Arne Üksküla, toimetaja Terje Pöder, kunstnik Liina Pihlak, helikujundaja Viive Ernesaks, operaatorid Peep Laansalu ja Tõnu Heinmaa jt. Esile tõusis ka Gunnar Kilgase lavastatud „**Rudolf ja Irma**” (1985) Elle Kulli ja Evald Hermakülaga peaosades (kunstnik Tiiu Übi).

Elvi Koppel lavastas „Kardemoni linna rahvas ja röövlid” (1980) ja ”Vanaema õunapuu otsas” (1981), läbi aegade jäävad populaarsete lastelavastuste hulka **Virve Koppeli** „Üle linna Vinski” (1983, koos Ivo Eensaluga, kunstnik Tiiu Übi), „**Lumekuninganna**” (1986, kunstnik Tiiu Übi) ning samuti koos Ivo Eensaluga tehtud „**Väikevend ja Karlsson katuselt**”(1988).

Neil aastatel kujunes välja spordiudiste ja spordisündmuste kajastamise kontseptsioon ETV ekraanil. Peatähelepanu pöörati ennekõike uudistele, erilise hoolega jälgiti Eesti sportlaste esinemist. **Toomas Uba** juhitud „**Spordiprisma**” muutus Eesti spordielu oluliseks mõjutajaks, sekkudes publitsistikult ja aktiivselt Eesti spordielu.

Suuri jõupingutusi tehti oluliste rahvusvaheliste spordiürituste (olümpiamängud, kergejõustiku ja suusatamise maailmameistrivõistlused) eestikeelsete ülekanete korraldamiseks. ETV oli sel perioodil ainus vabariiklik stuudio, mis suutis rahvusvahelist telepilti nii suures mahus ekraanile tuua. Võimalusi avardas ka ETV sporditoimetuse tegutsemine OIRT süsteemis. Moskva olümpia Tallinna purjeregati heatasemelised reportaažid suurendasid järsult toimetusele positiivset imagot ja löid olulisi isiklikke kontakte KTVs, mis võimaldas edaspidi saada oluliste rahvusvaheliste võistluste telepildi kasutamise õiguse. Suurt abi saadi ka Soome kolleegidelt.

Seoses saadete mahu märkimisväärse kasvuga suurenes 1980. aastatel sporditoimetuse koosseis. Lisaks Toomas Ubale, Raul Rebasele, Tarvo Villomannile ja Tõnu Tammarule asusid sel perioodil tööle reporterid Are Eller, Tiit Rääk, Even Tudeberg, Lembitu Kuuse. Režissöörina töötas toimetuses Heiki Roots, alustas Eha Väinsalu.

Vaatajatega kohtumise traditsioon oli alguse saanud juba 1970ndatel, 1980. aastatel korraldati Eesti erinevais paigus ETV päevi, saadete salvestusi, näitusi, kontserte jm üritusi. Neid toimus Tartus (1974), Kohtla-Järvel (1975), Paides (1976), Valgas (1977), Rapla rajoonis (1978), Pärnus (1979), Rakvere rajoonis (1981), Viljandis (1982), Haapsalus (1983), Võrus (1984), Harju rajoonis (1986), Kohtla-Järvel (1987). ETV algatas ja juhtis **lumelinnade** ehitamist (1977–88), spordiüritusi („10 olümpiastarti” 1971–...), Viljaveski „Nunnu” konkurssi (preemiad suurimate aianussaaduste eest) ja „Viljaveski” lauluvõistlust (1986),

laste lauluvõistlusi („Lauluvanker” 1980–82). Suvel 1987 korraldati esmakordselt saatesarja „Prillitoos” päevad (terviseretk, ratastoolide võidusõit Tallinna vanalinnas, suvepidu jm).

Perioodi lõpul, niipea kui Gorbatšovi algatatud muutused seda võimaldasid, toimus ka kiire programiline elavnemine ja avanemine, mis kajastus juba 1986. a alanud uutes sarjades: „**Teletutvus**” (1986–92; isikuintervjuud vene kultuuri suurkujudega, U. Ott, J. Pihlak), „**Noortestuudio pärastlõuna**” (1986–88; I. Vigla, V. Kersna, J. Pihel), „**Viiekümnendad**” (1986–91; ajalooline publitsistika, R. Järlik), „**Vestlusi vene kultuuriloost**” (1986–92; kultuurisaade, J. Lotman, J. Haponen), „**Kultuuripilt**” (1986–92; E. Kõrgvee, K. Saks, K. Hiir), „**Panda**” (1986–93; keskkonnasaade, J. Aare).

Kiil 10. ETV juhid, peatoimetajad ja peaspetsialistid 1970–1987

Ain Allas, Enn Anupõld, Andres Arover, Urve Buschmann, Rein Elvak, Endel Haasmaa, Lembit Heinmaa, Avo Hirvesoo, Paul Jürjo, Raimo Kangro, Tõnu Kaljumäe, Tõnis Kask, Matti Korp, Enn Kreem, Voldemar Lindström, Jaanus Ling, Harri Loit, Jüri Lott, Uno Maasikas, Ervin Martinson, Luule Mikk, Mati Narusk, Maret Olvet, Ivan Papulovski, Hillar Peep, Raimund Penu, Liina Pihlak, Ants Ritso, Jaan Rääts, Sergei Sverdlik, Mart Siimann, Helle Tiisväli, Evald Tooms, Toomas Uba, Helge Uuetoa, Robert Vaidlo, Kalev Vapper, Vladimir Velman, Enn Vetemaa, Tiiu Übi jt

Paljudest nõukogude ajal tunnustatud²⁹ teletegijatest peeti rahva seas tõsiselt lugu. Enamik ETV tipp-tegijatest suutis nõukogude aja piirangutest hoolimata jääda korrektseteks ja usaldusväärseteks ajakirjanikeks, mis võimaldas neil seista järgneva ärkamis- ja iseseisvumisaja sündmuste südames ja jätkata tegevust ka pärast ühiskonnakorra muutumist.⁶⁴

1981. a tähistati **Eesti Telefilmi 25. aastapäeva** (8. aug 1956 tehti esimesed filmivõtted televisioonis – juurdevõte telelavastusele „Vahimajake nr. 27”). 1981 oli ka telefilmi rekordaasta – toodeti 41 filmi (14,5 tundi). Esile tõusid **Rein Marani** autorifilmid „Aranei” (1981), „Tavaline rästik” (1980), „Ühe armastuse lugu” (1981), „Nõialoom” (1981), „Sookured” (1982), „Euroopa naarits” (1983), „Otsi loodusest liitlast” (1984), „Varjuelu” (1985), **Peep Puksi** „Ärge laske mul surra” (1980) ja „Kuuviikerkaar” (1982), **Sulev Keeduse** „Luigeluum” (1982), **Jüri Müüri ja Enn Säde** „Kus kasvavad kivid” (1983), mängufilmidest **Tõnis Kase** „Kaks päeva Viktor Kingissepa elust” (1980; A. Vahemetsa, T. Kask, A. Mutt, M. Madisson), **Mati Põldre** „Kevad südames” (1984), **Peeter Urbla** „Võõra nime all” (1984; A. Vahemetsa, M. Müür, P. Urbla), dokumentaalfilmidest **Hagi Šeini** „Dialog” (1983; H. Šein, D. Supin) ja **Mati Põldre** „Peadirigent” (1985).

1983. aastal nimetas Eesti Telefilmi kolleegium kõigi aegade 10 paremat telefilmi.¹⁹ Telefilmid olid edukad paljudel festivalidel.²⁰

Kiil 9. “Eesti Telefilmi” parima filmi preemia “Kadaka-Jass”

1976	“Igavesti teie”	Mati Põldre
1977	“Maised ihad”	Mark Soosaar
1978	“Tavaline rästik”	Rein Maran
1979	“Aedniku kevad”	Virve Aruoja
1980	“Kaks päeva Viktor Kingissepa elust”	Tõnis Kask
1986	“Raudrohutee”	Hagi Šein, Dorian Supin
1991	“Siis sai õhtu ja sai hommik”	Dorian Supin
1992	“Diplomaat”	Peep Puks
1993	Au-Kadaka-Jass	Anton Mutt

Allikas: autori andmebaas